

МИЛАН КАШАНИН (1895-1981), КОНЗЕРВАТИВНИ РЕВОЛУЦИОНАР У КУЛТУРИ И ПОСВЕЋЕНИК У КОДОВЕ СРПСКОГ ЗЛАТНОГ СРЕДЊОВЕКОВЉА

Познати глас из великих даљина

Својим изузетним образовањем и отменашћу, органским спајањем врхунског српског и врхунског европског, самопоштовањем и самопоуздањем, снагом да без роптања издржи тешке неправде и клевете, не губећи при том свој пут и не изневеравајући своју идеју – овај великан културе представља узор какав нам је данас потребнији него икад. Путујући кроз време после читања Кашанинових открића, ви нисте више исти човек. Осећате се као наследник великог блага који је то управо сазнао. Још и сад чујемо шкрипање пера, и шум мантије, звекет узенгија и зов бубњева и рогова у даљини... То су наши „брзи помоћници“ за борбе које долазе

Пише: Драган М. Ћирјанић

Човек многих талената, Милан Кашанин је, као скоро сви најбољи Срби, платио високу цену за своју доследност. Велики историчар уметности средњег века, зналац савременог сликарства, књижевник, есејиста, директор јединствено замишљеног Музеја кнеза Павла, уредник *Уметничког прегледа*, директор Галерије фресака, после Другог

светског рата доживео је успон и страдање који на мало коме не остављају трага.

Крај Другог рата дочекује као бескућник, са спаљеним рукописима, бива истеран из Музеја кнеза Павла, тада Народног музеја, у који је уложио читавог себе. Проглашен квислингом и издајником, скрајнут са културне сцене, стоички подноси ударце и пише дела без премца, без којих би наша култура сигурно била драматично сиромашнија.

Рођен 1895. у Барањи, припадао је онима које у Европи зову „изгубљена генерација”, онима које је бљесак Првог светског рата трајно обележио (Милош Црњански, Растко Петровић, Тодор Манојловић...). Са студија историје уметности у Паризу враћа се 1923. Године 1927. постаје кустос и управник Музеја савремене уметности у Београду, а од 1936. директор Музеја кнеза Павла, све до 1945. Тада остаје без стана, који је у борби уништен са свим рукописима и библиотеком, и без посла. Тек пуних пет година касније, 1950, постао је директор Галерије фресака у Београду.

ЦЕНА ДОСЛЕДНОСТИ

Година 1945. јасно дели његов живот надвоје. До тада све што је предузимао полазило му је за руком, а од тада је био у немилости. Да тако није било, можда не би ни настала његова најзначајнија дела о српском средњем веку. Међутим, трагичност изузетних људи мери се оним што су били способни да ураде, по сопственом потенцијалу, а нису урадили. Таленат и способност Кашанина дошли су до пуног израза у сусрету са просвећеним кнезом Павлом, јединственом сусрету и у европским размерама. Неку врсту српске Нојеве барке, у оквирима културе, остварили су у концепцији Музеја кнеза Павла. То није била механичка колекција уметничких предмета, већ збирка строго одабраних, илуминираних експоната високог ранга, као што су прстен цара Душана, *Мирослављево јеванђеље*

накит краљице Теодоре, а били су прецизно распоређени по спратовима, хронолошким редом. Замишљено је да српски средњи век буде представљен по собама где би значајни манастири имали своје покретне поставке. У приземљу је био наш богати стари

век (винчанска култура, келтски и римски период), да би горњи спрат био посвећен савременој уметности, не само српског него и значајног европског сликарства. Са жаром и предузимљивошћу Милан Кашанин је по европским метрополама куповао вредне слике (Реноара, Короа, Дерена, Тулуза Лотрека, Матиса...). Јасно усмерење је било да се не сабира само национална, локална уметност, већ да се досегне ранг европског музеја, где би се сопствена дела видела у широј перспективи и била мерена највишим критеријумима.

Организовао је репрезентативне изложбе модерног француског сликарства, савремене данске уметности и величанствену изложбу италијанског портрета кроз векове, са ремек-делима највећих уметника још од римског доба. То су били дани када су Тицијан, Микеланђело, Ђорђоне, Верокио, Рафаело, Ботичели, све до савременика Ђузепеа Грациозија, аутора Мусолинијевог портрета, посетили Београд.

Био је оснивач и уредник часописа *Уметнички преглед*, који ни до данас по квалитету није превазиђен. Кроз буру Другог светског рата сачувао је целокупну збирку Музеја, то изузетно благо, да би 1945. године грубо био разрешен дужности, задобивши стигму издајника.

ЗНАЛАЦ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ТАЈНИ

У међуратном периоду јављају се уметници који осећају тескобу академизма, с једне стране, и незадовољство исходиштима модерне, с друге. Кашанин је у Паризу био ученик чувеног медијевалисте Емила Мала и Ренеа Шнедера, стручњака за новију историју. Читао је Монтења, али очаравали су га и Пол Моран, Шарл Пеги, Хаксли и Унамуно, Ремизов и Шестов, кога је и лично упознао. У Паризу је откривао Русију у егзилу и заувек се за њу везао оженивши се Катарином, ћерком наших 'белих' Руса. Париз емиграната и центар сликарства, много незадовољства а мало одговора. Кашанин неуморно упија живот Париза, а коју годину касније и живот многих европских метропола, тражећи слике за Музеј кнеза Павла и отварајући наше изложбе на страни. Страна су му

левичарска убеђења модерне.

Са чувеним византологом Габријелом Мијеом путује Србијом, по српским манастирима и дворовима. Тада му се указују обриси велике теме о нашој средњовековној уметности, којом ће се бавити до краја живота. Никада у литератури о средњем веку није то доба тако засијало као испод пера Милана Кашанина. *Српска књижевност у средњем веку и Камена открића*

само су делови никада довршене синтезе о нашој средњовековној уметности, од IX века па до пропасти, средином XV века. Српски средњи век нашао је у Кашанину свога тумача. Нико пре њега није тако видео високе идеале државе и вере у расутиим развалинама те епохе. Смело је повезивао архитектуру и књижевност, фреске и идеологију, лепоту језика и рат за државу. „Иако су до нас дошли само остаци остатака, још увек се виде две значајне особине тих фресака: хеленистичка традиција и високи сликарски квалитети. У тимпану западног портала ове цркве, коју је подигао велики жупан Стефан Немања у част своје победе над византијском војском, циновска фигура светог Ђорђа, 'брзог помоћника у биткама', има сву достојанственост античких коњаника, а залепршани плашт на њему сву лепоту крила античких победа.”

ВЕЛИКИ ЉУДИ И ВЕЛИКО ВРЕМЕ

„... Доментијан је писао истих година којих је непознати сликар радио фреске у Сопоћанима. Најзначајнија дела књижевности и најрепрезентативнија сликарска дела српске средњовековне уметности настала су у исто време и за исто друштво.” Ова дела била су плод високо развијене културе. Иако претежно религиозна, уметност српског средњег века је дворска, а мање црквена. Она није нека аутономна духовна област већ органски саставни део државног и црквеног живота. „У средњем веку је тешко наћи владарску кућу која је тако глорификована у књижевности и уметности као кућа Немањића, ни која је толико учинила за књижевност и уметност као она.” Били су део моћне духовне и материјалне цивилизације.

Оличавајући идеал сваке велике традиционалне културе, у Србији средњег века владала је „симфонија” духовне и световне власти, сузбијајући тенденције осипања и уситњавања. Својеврсна „монархијска религија” исказивала је јединство воље и циља. Сакрализујући своје краљеве, осниваче и родоначелнике, она је обезбеђивала самосталност и легитимитет кроз додир са сакралним. „Религиозна мистика је у наших живописаца добила националне црте. По њима, у Немање је вечна љубав према својој деци, он се и на небу брине о њима и о српској земљи. Немања, Стефан и Сава, то су ,три светлила Богом обдарена на чување народа свога’.”

Симеон Немања, свети Сава, Стефан Првовенчани, Доментијан и Теодосије, Данило II, цар Душан и сви Немањићи, Лазаревићи, Бранковићи, појављују се не више као монотоне фигуре из црквених списа, већ постају за нас „одјек познатог гласа из великих даљина”. „Од све наше прошлости, ми најмање знамо о времену кад смо једини пут у историји ишли напоредо са великим народима у Европи.” Кашанин је први повезао и ставио у европски контекст домете нашег фрескосликарства. „Нема у свој јужној Италији савршеније скројених портала од студеничких и дечанских, нити оригиналније и лепше олтарске трифоре од студеничке. Ни на Западу ни на Истоку, систем декоративне пластике наших цркава моравске школе нема преседана.” Много пре ренесансе почиње индивидуализација у нашем фрескосликарству. „То да је Србија некада била као Тоскана данас нам је тешко замислити, али је тако било.” Кашанин на уметност средњег века гледа кроз личности наручилаца и личности уметника. У свему се огледала личност. „Људи великих љубави и великих мржњи, они су волели свечаности, раскошна одећа, наките...”

Српски средњи век припада великој традицији јер је изнедрио изузетне људе, који су се својом супериорношћу издигли изнад пуког људског у човеку, и који сведоче о присуству виших сила на земљи. Наши свети краљеви су наша конкретна веза са сакралним, а Немања је наш понтифекс (онај који спаја земљу са небом).

ЛЕКЦИЈЕ О ВЕРИ И САМОПОУЗДАЊУ

„Са средњовековним књижевним делима треба се сродити као што се сроди са другом мелодијом, другим градом.”

Када би деспот Стефан којим чудом дошао међу нас, не бисмо га разумели. Кашанин је у праву када каже да смо одсечени језичком баријером од сопствене прошлости, као ниједан други народ у Европи који се не одриче свог старог језика. „Српскословенски није био само књижевни језик него и сакрални. Уводи читаоце у један други свет, који није профан већ тајанственошћу, музикалношћу и лепотом звука заоденути свет узвишенога.”

Откривање и тумачење средњег века са Кашанином има нечег тако узбудљивог, тако радосног. То су уистину гласови давно заборављених предака. Путујући кроз време после читања ових открића ви нисте више исти човек. Осећате се као наследник великог блага који је то управо сазнао. Још и сад чујем шкрипање пера, и шум мантије, звекет узенгија и зов бубњева и рогова у даљини... То су наши „брзи помоћници” за борбе које долазе. Велике лекције о вери и самопоуздању скоро су у сваком поглављу. Наши преци нису имали ништа мање тежак и компликован живот него ми данас, али неупоредиво јасније су мислили и делали и у најтежим околностима. Говорећи о манастиру Ресави деспота Стефана, после косовског пораза, Кашанин луцидно запажа: „Ресава је створена у витешком расположењу и у знаку самопоуздања. По грандиозности своје архитектуре и својих фресака, она даје утисак споменика из времена не пропадања једне земље него њеног успона.” Само да је написао ова своја два дела о средњем веку био би велики историчар уметности, а он је још много више.

Све озбиљно у животу почива у култури.

У култури лежи стварни почетак препорода. <

(Драган М. Ћирјанић уредник је и редитељ у Радио-телевизији Србије. Аутор је изванредне документарне серије „Милан Кашанин, конзервативни револуционар”, емитоване на националној телевизији. Овај текст преузели смо из „Националне ревије”, број 16, 2009)

Објављено: понедељак, 8. август 2016, 17:01h

***

Серија

Милан Кашанин, конзервативни револуционар – РТС-ова серија урађена на нивоу великана којим се бави (за шта цео ауторски тим, на челу са редитељем Драганом М. Ћирјанићем, заслужује сва признања) – подељена је на четири дела. У првом делу о Кашанину говоре кћерка Марина Кашанин Бојић и они који су га познавали и учили од њега. Други део, *Светлост средњег века*, бави се Кашаниновим сагледавањем тог великог раздобља српске државе, њене владарске идеологије и велике културе изражене у делима сакралне уметности. Трећа епизода, *Музеј кнеза Павла*, кроз сведочења академика Дејана Медаковића и проф. Ирине Суботић, дочарава нам домете тог музеја јединственог у историји српске културе. Четврти део, *Судбина музеја кнеза Павла*, говори о драматичним ратним годинама и одбрани те „Нојеве барке српске културе” од ратног гротла (када су присебношћу Милана Кашанина сачувани, на пример, *Мирослављево јеванђеље* и мошти светог кнеза Лазара).

***

Срећа

Ништа од огорчености и резигнације нећете срести у делу тога постојаног човека, који као да је знао да и страдање чини срећу јер доноси спознају. „Можда је мој живот био тежак, али сигурно био је срећан.” Озарен неком унутрашњом светлошћу, зрачио је чврстином човека убеђеног у виши смисао живота. Био је посвећен у тајну лепоте, свестан да је непобедив онај који је поседује.